

Yaxın Şərqdə ilk demokratik dövlət, parlamentli respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1918-ci il mayın 28-də yaradılmış və 1920-ci il aprelin 28-nə kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövrdə demokratik və hüquqi dövlətin mühüm əlamətlərini təsbit edən istiqlal bəyannaməsi qəbul olunmuş, Milli Şura fəaliyyətə başlamışdır. Təəssüf ki, məlum səbəblər üzündən bu dövlət uzun müddət yaşaya bilməmiş, lakin, azadlığın və müstəqilliyin nə olduğunu anlatmışdır.

Respublikamız sonrakı mərhələdə ittifaq dövlətinin tərkibində "Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası" adı ilə fəaliyyət göstərmiş, müstəqil dövlətin qurulmasına doğru dəyərli tədbirlər həyata keçirmiş və onu istiqlaliyyətə qədər gətirib çıxarmışdır. Nəticədə, 30 avqust 1991-ci ildə "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyinin bərpası haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Bəyannaməsi qəbul edilmişdir. 1991-ci il oktyabrın 18-də isə 32 maddədən ibarət "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı" qəbul olunmuşdur.

Dünya şöhrətli ictimai-siyasi xadim, ulu öndər Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri nəticəsində ölkəmizdə 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyası qəbul olunmuş, ölkədə demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar respublika qurulduğu bəyan edilmişdir. Qeyd olunmuşdur ki, Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti "hakimiyyətlərin bölünməsi" prinsipi əsasında təşkil edilir. Referendum yolu ilə qəbul edilmiş ilk milli Konstitusiyaya sonralar daha da təkmilləşdirilmiş və mükəmməlləşdirilmişdir.

Konstitusiyanın 133-cü maddəsinin birinci bəndində göstərilir: Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda qanunların icra və tətbiq olunmasına nəzarət edir; qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət işləri başlayır və istintaq aparır; məhkəmədə dövlət ittihamını müdafiə edir; məhkəmədə iddia qaldırır; məhkəmə qərarlarından protest verir.

Konstitusiyada göstəriləyi kimi , Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin – "hakimiyyətin bölünməsi" prinsipi əsasında yaradılması və inkişafı qədim tarixə malik olsa da, müstəqil institut kimi "prokurorluğun" təşəkkülü və inkişafı, əsasən, Qərb ölkələrində, dövlətin daha da gücləndirilməsi zərurətindən doğmuş, başqa sözlə, prokuror nəzarətinin, prokuror vəzifəsinin mahiyyəti cəza təyinatında deyil, ədalətin və qanunçuluğun təminatından ibarət olmuşdur.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında hüquqi dövlət quruculuğunun təşəkkülü və inkişafı sahəsində köklü islahatlar məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Onun layiqli siyasi varisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkədə hüquqi dövlət quruculuğunun inkişafı və qanunçuluğunun möhkəmləndirilməsi sahəsində misilsiz tədbirlər həyata keçirmişdir. Bu baxımdan ölkədə dövlət ittihamı institutunun inkişafı sahəsində görülmüş tədbirlər, Əməkdar hüquqşünas, Respublikanın hərbi prokuroru, hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Xanlar Vəliyevin oxuculara təqdim etdiyi monoqrafiyalarda dərinlən təhlil edilmiş və onlara

yüksək hüquqi qiymət verilmişdir. Etiraf edilməlidir ki, bu sahədə tədqiqatçının diqqətlə nəzərdən keçirdiyimiz monoqrafiyaları təsadüfi deyildir. Belə ki, müəllif prokurorluq orqanlarında uzun illər rəhbər vəzifələrdə işləyərək, ibtidai araşdırmalara prosessual rəhbərliyi həyata keçirməklə yanaşı, həm də məhkəmələrdə dövlət ittihamının təşkil

Milli hüquq elmimizə dəyərli töhfə

və icrası sahəsində xidmət göstərmiş və ölkədə ilk dəfə olaraq "Birinci İnstansiya məhkəməsində ittiham funksiyası" adlı dissertasiya işini uğurla müdafiə edib, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi adı almışdır. Lakin tədqiqatçı bu sahədə araşdırmalarını ardıcıl və sistemli şəkildə davam etdirərək akademik səviyyəli monoqrafiyalar hazırlamışdır. Tədqiqatçının 25 ildən çox apardığı araşdırmalar ümumiləşdirmələr, sosialoji sorğular, təhlillər nəticəsində "Dövlət ittihamının müdafiə edilməsinin müasir problemləri" (2014-cü il), iki cilidlik və təxminən 1000 səhifəlik "Cinayət prosesində ittiham" (2020-2022) bu problemlə sıx bağlı olan və onu tamamlayan "Cinayət mühakimə icraatında zərərçəkmiş şəxs" (2018-ci il, 440 səhifə), "Cinayət prosesində mülki iddia" (2021-ci il, 160 səhifə) monoqrafiyaları milli hüquqşünaslıq elmimizdə hadisə kimi qiymətləndirən akademik nəşri oxuculara təqdim olunmuşdur.

Mübaligəsiz demək olar ki, müəllifin yuxarıda göstərilən əsərləri və araşdırdığı problemlər mahiyyət etibarilə Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrində dövlət ittihamı institutunun mükəmməl səviyyədə tədqiqinə həsr olunmuş ilk monoqrafiyalardır. İnsan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsinin önə çəkildiyi müasir mərhələdə ölkəmizdə belə sanballı araşdırmaların aparılması müstəsna dərəcədə əhəmiyyətlidir. Çünki nəzəriyyə və təcrübənin ən mühim məsələlərini bu səviyyədə araşdırıb elmi döviyyəyə buraxmaq, həm də praktik işçilər üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Əslində, bu əsərlər ittiham funksiyasının ensiklopediyası da adlandırılabilir. Çünki bu monoqrafiyalar hazırlamaqla müəllif, ittiham funksiyasının hərtərəfli və çox problemlə məsələlərini mükəmməl və akademik səviyyədə tədqiq etməklə yanaşı, indiyə

qədər araşdırılmamış cinayət-mühakimə icraatında zərərçəkmiş şəxsin və mülki iddiaçının prosessual subyekti ilə bağlı olan və təcrübədə ciddi çətinliklər yaradan bir çox suallara aydınlıq gətirmiş, müəllif mövqeyini kifayət qədər əsaslandırmışdır.

Monoqrafiyaların hazırlanmasında dialektik idrak təliminin müddəaları rəhbər tutulmuş, analiz, sintez, formal məntiqi yanaşma, statistikanın təhlili, təcrübənin ümumiləşdirilməsi, müqayisəli hüquqşünaslıq, qüvvədə olan hüquq normalarının doktrinal təfsiri, təcrübə işçiləri arasında rəy sorğusunun keçirilməsi, onun nəticələrinin təhlil edilib qiymətləndirilməsi kimi elmi tədqiqat metodlarından geniş və yaradıcılıqla istifadə edilmişdir. Təhlil edilən monoqrafiyalar məzmunca belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, bu əsərlər ciddi məntiqi əlaqə

run nə kimi əmrlərinin mövcud olduğu barədə tələbələr ən zəruri və vacib informasiyaları alırlar. Bu isə təcrübə baxımdan müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Hesab edirik ki, xüsusilə, gələcəkdə prokurorluq orqanlarında çalışmaq arzusu ilə təhsil alan tələbələr üçün tədrisin məhz bu metodun tətbiqi ilə həyata keçirilməsi arzu ediləndir.

Monoqrafiyaların müsbət cəhətlərindən söhbət açmışkən, qeyd edilməlidir ki, bu əsərlərdə Avropa Prokurorlarının Məşvəətçi Şurasının indiyədək qəbul edilmiş "Cinayət ədliyyəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi yolları" haqqında, "Cinayət təqibinin alternativləri" haqqında, "Prokurorluq orqanlarının cinayət hüquq sistemindən kənar rol" haqqında, "Demokratik cəmiyyətdə hakimler və prokurorlar

bağlı iqtisadi və maliyyə cinayətləri ilə mübarizədə prokurorların rolu" haqqında, "Fövqəladə hallarda, xüsusən, pandemiya şəraitində prokurorların rolu" haqqında rəyləri xülasə şəklində oxucuların diqqətinə çatdırılmaqla, bu sahədə beynəlxalq mənbələrə yerli-yerində istinad edilmişdir. Tədqiqatçı tərəfindən aparılmış elmi araşdırmanın nəzəri bazası kifayət qədər zəngin olub, özündə milli və əcnəbi alimlərin müvafiq mövzuya həsr edilmiş müxtəlif əsərlərini, dərslərini, dərslərini, kommentariyalarını, monoqrafiyalarını, dissertasiyalarını, elmi məqalələrini və s. kimi mənbələri əhatə etmişdir. Bu əsərlərin normativ bazasını Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan, eləcə də, müqayisəli-hüquqi tədqiqatlar hissəsində MDB dövlətlərinin, Avropa dövlətlərinin bir qisminin, həmçinin ABŞ-in qüvvədə

Qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin mövzuya dair müddəalarının müfəssəl təhlili, aşkar edilmiş qüsurların aradan qaldırılması üçün konkret qanunvericilik təkliflərinin işlənilib hazırlanması və elmi cəhətdən əsaslandırılması, bunun məntiqi nəticəsi olaraq, müəllif tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklərin edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunlarının (hər cildin sonuna bir layihə əlavə edilməklə) təklif edilən layihələrinin mətnlərinin hazırlanması müsbət və təqdirəlayiqdir.

Müəllif araşdırma zamanı əsərin təhqiqatçı, müstəntiq, istintaq şöbəsinin (bölməsinin, idarəsinin) rəisi (müavini), təhqiqat orqanının ixtisaslaşmış təhqiqat qurumunun rəhbəri və təhqiqat orqanının əməkdaşı kimi vəzifəli şəxslərin prosessual vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirmiş, müəllif mövqeyini kifayət qədər əsaslandırmışdır. Nəhayət, kitabda cinayət işinin başlanma zamanı ittiham funksiyasının həyata keçirilməsinin xüsusiyyətləri, ibtidai araşdırmada ittihamın elan edilməsi, məhkəməyədək icraatda ittihamın dəyişdirilməsi məsələləri təhlil olunmuş, həmçinin ittiham aktının və məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair yekun protokolunun mahiyyəti, tərtib və təsdiq qaydalarının şərh verilmişdir. Eləcə də, müəllifin birinci instansiya məhkəməsində ittiham funksiyasının həyata keçirilmə xüsusiyyətləri, məhkəmədə ittihamın dəyişdirilməsi və dövlət ittihamçısının ittihamdan imtina etməsi məsələləri, ittiham nitqi və replikalının əhəmiyyəti ətraflı işıqlandırılmış, o cümlədən hökmün və ya digər yekun qərarın çıxarılmasına ittihamın həlli kimi baxılmışdır.

Əsərdə, həmçinin apellyasiya protesti və apellyasiya şikayəti verməyə, kassasiya protesti və kassasiya şikayəti verməyə, eləcə də, əlavə kassasiya protesti və əlavə kassasiya şikayəti verməyə ittiham funksiyasının tərkib elementləri kimi xüsusi diqqət yetirilmişdir. Müəllif tərəfindən Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin, bir sıra qabaqcıl Avropa dövlətlərinin və Amerika Birləşmiş Ştatlarının cinayət prosesində ittiham funksiyasının özünəməxsus cəhətləri tədqiq edilmiş, ittiham funksiyasının həyata keçirilməsində beynəlxalq hüquq normaları və beynəlxalq təşkilatların rolu, eləcə də, ittiham funksiyasının həyata keçirilməsində cinayət işlərinə dair hüquqi yardım və beynəlxalq əməkdaşlıq məsələlərinə haqlı olaraq xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Təhlil olunan əsərlərin zəngin məzmunu belə nəticə çıxarmağa əsas verir ki, monoqrafiyalardan hakimler, vəkillər, prokurorlar, hüquq-mühafizə orqanlarının digər əməkdaşları, hüquqşünas alimlər, elmi tədqiqatçılar, hüquq fakültəsinin müəllim və tələbələri, o cümlədən, cinayət-prosessual hüquqla maraqlanan və bu sahədə ixtisaslaşan şəxslər və magistrələr geniş və səmərəli şəkildə istifadə etmək imkanı qazanacaqlar. Biz müəllifə yeni-yeni yaradıcılıq uğurları və növbəti əsərlərinin də işiq üzü görməsini arzu edirik.

Bəhram ZAHİDOV,
hüquq üzrə elmlər doktoru,
professor

arasında münasibətlər haqqında", "Prokurorluq və yuvenal ədliyyə" haqqında, "Prokurorlar və həbs yerlərinin idarəetməsi haqqında", "Cinayət təqibi vasitələrinin idarə edilməsi" haqqında, "Prokurorlar və kütləvi informasiya vasitələri arasında münasibətlər" haqqında, "Prokurorlarla bağlı Avropanın norma və prinsipləri" haqqında, "Prokurorların cinayət işinin istintaqında rolu" haqqında, "Terrorizm, ağır və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizədə daxil olmaqla, prokurorların işinin keyfiyyəti və səmərəliliyi" haqqında, "Cinayət prosesində zərərçəkənlər və şahidlərin hüquqları ilə bağlı prokurorların rolu" haqqında, "Prokurorların müstəqilliyi, hesabatlılığı və etikası" haqqında, "Korrupsiya və onunla

olan cinayət-prosessual qanunvericiliyi, ölkəmizin Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən cinayət-prosessual hüquq normalarına verilən rəsmi təfsirləri də əhatə etmişdir. Tədqiqatın empirik bazası da zəngindir. Belə ki, buraya empirik əsaslar qismində zəngin şəxsi təcrübə, rəsmi statistik məlumatlar, məhkəmə-istintaq orqanları əməkdaşları arasında keçirilmiş rəy sorğusunun ümumiləşdirilmiş nəticələri, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin müvafiq də daxil olmaqla, prokurorların işinin keyfiyyəti və səmərəliliyi haqqında, "Cinayət prosesində zərərçəkənlər və şahidlərin hüquqları ilə bağlı prokurorların rolu" haqqında, "Prokurorların müstəqilliyi, hesabatlılığı və etikası" haqqında, "Korrupsiya və onunla